

Akademia Wychowania Fizycznego
Józefa Piłsudskiego w Warszawie

Anna Pawlikowska-Piechołka

Przestrzeń sportu, rekreacji i turystyki bez barier

**Sport, recreation and tourist space
without barriers**

Warszawa 2016

Komitety Redakcyjny

Przewodniczący
Członkowie

Czesław Urbanik
Monika Guskowska
Grażyna Lutosławska
Ewa Kozdroń
Andrzej Kosmol

Recenzenci:

prof. dr inż. arch. Zbigniew Bać
dr hab. prof. AWF Bartosz Molik

Studia i Monografie nr 147

Treść pracy oparto na materiale badań statutowych DS-114 oraz DS-144,
projektów wykonanych w AWF Warszawa w latach 2008-2014
pod kierunkiem Autorki

ISBN 978-83-61830-14-6

@ Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie

Wszystkie prawa zastrzeżone.

Przedruk i reprodukcja w jakiegokolwiek postaci całości lub części książki
bez pisemnej zgody wydawcy są zabronione.

Redakcja i korekta techniczna – Joanna Kłyszejko
Projekt okładki – Waldemar Dorcz

AWF Warszawa

Warszawa 2016

Wydanie I

Nakład 2000 egz., druk w seriach

Format B-5

Skład, łamanie, druk:
Agencja Reklamowa TOP,
87-800 Włocławek, ul. Toruńska 148
tel.: 54 423 20 40, www.agencjatorp.pl

Od autora

Tematem książki są wyniki wieloletnich prac badawczych prowadzonych przez autorkę w Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Poszukiwania teoretyczne, a na nich oparte rozwiązania planistyczne i praktyczne, były ukierunkowane przede wszystkim na problematykę związaną ze zrównoważonym planowaniem przestrzeni sportu, turystyki i rekreacji. Zawsze ważnym segmentem tych prac był problem dostępności dla osób niepełnosprawnych obiektów sportowych, terenów otwartych sportu i rekreacji, infrastruktury turystycznej. Jest to istotny problem społeczny, ponieważ pomimo znaczącej poprawy – zarówno obiekty sportowe jak i tereny otwarte sportu i rekreacji wciąż nie są przygotowane w dostatecznym stopniu dla osób starszych i niepełnosprawnych.

Autorka miała nadzieję, że z uwagi na interdyscyplinarny charakter monografii obejmującej zagadnienia z dziedziny nauk humanistycznych, kultury fizycznej i sportu oraz nauk technicznych – podjęty temat i prezentowane w tej pracy rezultaty badań zainteresują nie tylko szeroko rozumiane środowisko naukowe, ale okażą się także pomocne dla osób oraz instytucji odpowiedzialnych za zrównoważone kształtowanie środowiska sportu, turystyki i rekreacji. Ponieważ przy takich programach konieczne jest uwzględnienie szerokiego wachlarza zagadnień z zakresu: sportu, rekreacji, rehabilitacji, wychowania fizycznego, turystyki, urbanistyki, architektury i planowania przestrzennego, zatem monografia powinna być także przydatna dla pracowników administracji rządowej i samorządowej, klubów sportowych, nauczycieli, architektów, urbanistów, architektów krajobrazu, planistów przestrzennych oraz przedstawicieli zawodów technicznych.

Autorka pragnie bardzo serdecznie podziękować za pomoc i życzliwość wszystkim tym osobom i instytucjom, które przyczyniły się do powstania tej pracy. W szczególności pragnie wyrazić swoją wdzięczność dla obu recenzentów monografii, dla Pana profesora Zbigniewa Bacia z Politechniki Wrocławskiej oraz dla Pana profesora Bartosza Molika z Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Dzięki ich niezwykle wnikliwym opiniom i cennym uwagom, które mnie zainspirowały do głębszych studiów i szerszych poszukiwań nad wskazanymi zagadnieniami - książka, jak mam nadzieję, znacząco zyskała,

jest bardziej ciekawa i przydatna, udało się w niej uniknąć błędów, przeinaczeń i niezamierzonych powtórzeń.

Jestem ogromnie wdzięczna mojemu mężowi, Maciejowi Piechotce za pomoc w opracowaniu rysunków zamieszczonych w pracy w programie graficznym ArchiCAD.

Pragnę też gorąco podziękować za udzielenie zgody na użycie materiału fotograficznego do zilustrowania książki następującym osobom i instytucjom: pani Marioli Godlewskiej z AWF Warszawa (fotografie numer: 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59), mojemu mężowi Maciejowi J. Piechotce (fotografia numer: 1, 2, 3, 7, 29, 38), mojemu synowi Maciejowi M. Piechotce (fotografia numer: 33, 39, 40, 41, 42), absolwentowi WTiR AWF Warszawa panu Jackowi Walickiemu (fotografie numer: 9, 10, 11, 12), Grupie PKN Orlen – Biuro Prasowe w Płocku i Stowarzyszeniu „Integracyjny Klub Tenisa w Płocku” (fotografia numer: 57), firmie Huck Polska z Wrocławia (fotografia numer: 51), MOSiR w Gdańsku (fotografia numer: 15), oraz firmie Trend Sport Polska z Bydgoszczy (fotografia nmer: 16).

Warszawa, grudzień 2015

Spis treści

Streszczenie	7
Summary	9
Wprowadzenie. Cele aplikacyjne i założenia pracy	11

Część I: obiekty sportowe i tereny rekreacji bez barier

1. Przestrzeń bez barier – zagadnienia ogólne	21
1.1. Prawo międzynarodowe	21
1.2. Regulacje prawne w Polsce	25
2. Obiekty sportowe bez barier	70
2.1. Współczesne obiekty sportowe – zagadnienia ogólne	70
2.2. Obiekty sportowe dostępne dla wszystkich	75
3. Tereny sportu i rekreacji bez barier	124
3.1. Współczesne tereny otwarte sportu i rekreacji	124
3.2. Tereny sportu i rekreacji dostępne dla wszystkich	137

Część II: przestrzeń turystyczna bez barier

4. Zagospodarowanie przestrzeni turystycznej – zagadnienia ogólne, regulacje prawne	179
4.1. Podstawowe elementy zagospodarowania turystycznego	179
4.2. Zagospodarowanie turystyczne a osoby z niepełnosprawnością	181
5. Podstawowe zagospodarowanie turystyczne bez barier	187
5.1. Usługi hotelarskie bez barier dostępności	187
5.2. Lokale gastronomiczne i ich dostępność dla osób z niepełnosprawnością	203
5.3. Transport publiczny bez barier dostępności	207
6. Komplementarne zagospodarowanie turystyczne bez barier	220
6.1. Turystyczna infrastruktura uzupełniająca – zagadnienia ogólne	220
6.2. Dostosowanie placówek muzealnych dla osób z niepełnosprawnością	223
6.3. Dostępność historycznych miast dla osób z niepełnosprawnością	226

Podsumowanie	258
Aneks. Zestawienie wybranych obiektów sportowych i rekreacyjnych . . .	268
Bibliografia	305
Zestawienie tabel, rycin, fotografii i ich źródeł	323

Streszczenie

Niniejsza praca, jest efektem dwóch kolejnych prac badawczych zrealizowanych na Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie pod kierunkiem autorki w latach 2008-2014. Pierwsza praca (DS-114) miała temat: „Współczesne tereny sportu i rekreacji w mieście”, a późniejsza (DS-144): „Przestrzenne, społeczne i kulturowe uwarunkowania rozwoju turystyki miejskiej”. Oba granty były finansowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W obu tematach integralną częścią badań było rozważenie uwarunkowań polepszenia dostępności funkcjonalnej do infrastruktury sportowej, rekreacyjnej i turystycznej. Z uwagi na dwa, co prawda uzupełniające się – ale merytorycznie różne, wątki poruszanych zagadnień, pracę podzielono odpowiednio na dwie części: część I („Obiekty sportowe i tereny rekreacji bez barier”) oraz część II („Przestrzeń turystyczna bez barier”).

W części pierwszej autor prezentuje uwarunkowania prawne dla kształtowania przestrzeni sportu i rekreacji bez barier. Rozważania rozpoczyna prezentacja uwarunkowań prawnych w zakresie projektowania i planowania przestrzennego z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych (w Polsce i w innych krajach UE). W kolejnych rozdziałach części pierwszej autorka przedstawia zasady, które powinny obowiązywać przy planowaniu wybranych obiektów sportowych (takich jak stadiony, pływalnie) oraz terenów otwartych sportu i rekreacji bez barier dostępności (takich jak place zabaw, kąpieliska i plaże). W części drugiej pracy, poświęconej kształtowaniu przestrzeni turystycznej bez barier na wstępie zaprezentowano obowiązujące regulacje prawne w zakresie zagospodarowania turystycznego dostępnego dla osób niepełnosprawnych. W kolejnych rozdziałach omówiono zagadnienia z teoretyczne związane z uwarunkowaniami dostosowania dla niepełnosprawnych podstawowej infrastruktury turystycznej (obiekty hotelarskie, lokale gastronomiczne, transport) oraz infrastruktury uzupełniającej (muzea). Ponieważ celem podjętych prac było poszukiwanie rozwiązań praktycznych na podstawie teoretycznych uwarunkowań kształtowania środowiska dostępnego dla sportu, rekreacji i turystyki, praca zawiera także bogaty materiał analiz graficznych i propozycji możliwych do zastosowania rozwiązań praktycznych. Konkretnym efektem podjętych prac są już zgłoszone w latach 2011-2014 do Urzędu Patentowego RP wzory użytkowe, projekty mające na celu lepsze przygotowanie terenów wypoczynku dla osób niepełnosprawnych (w tym dzieci), obejmujące między innymi urządzenia do zastosowania na integracyjnych placach zabaw. Zgodnie z założeniem są to urządzenia o charakterze uniwersalnym, ułatwiające codzienne życie nie tylko osobom niepełnosprawnym, ale wszystkim korzystającym z danej formy rekreacji; są stosunkowo proste, niekosztow-

ne i łatwe do zastosowania na terenach sportowo-rekreacyjnych¹. Te oraz inne urządzenia zaprezentowane w niniejszej pracy oparto o dane antropometryczne (podstawowe wymiary i zakresy ruchu osób niepełnosprawnych) użytkowników wózków, osób starszych, niewidomych, kobiet w ciąży itp., które mają znaczenie dla minimalnych wymiarów rzutów poziomych i pionowych pomieszczeń w budynkach i obiektach sportowych, dla sportowo - rekreacyjnych urządzeń terenowych, dla infrastruktury turystycznej. Ponieważ parametry antropometryczne są cyklicznie uaktualniane, w niniejszym opracowaniu korzystano wyłącznie z opublikowanych badań po roku 2000, takich jak na przykład rekomendacje International Paraolimpic Committee (IPC) z 2010 roku. Należy podkreślić, że zawarte w wymienionych publikacjach dane dotyczące możliwości antropometrycznych osób niepełnosprawnych (w szczególności zasięgu kończyn górnych użytkowników wózków), są z konieczności uśrednione, konsekwentnie prezentowane w pracy propozycje rozwiązań mają też taki charakter. Zatem nie mogą uwzględniać sytuacji szczególnych i być może w konkretnych warunkach będą wymagać indywidualnego dopracowania. Z uwagi na różnorodność dysfunkcji i ograniczeń organizmu, a także wieloraki sprzęt wspomagający – należy ewentualne różnice uwzględniać w założeniach projektowych (dotyczy to na przykład różnych modeli specjalistycznych wózków sportowych, używanych do różnych dyscyplin, mających różne wymiary i pole manewrowe – promień obrotu).

Uwaga: Monografia jest efektem dwóch prac badawczych zrealizowanych na Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie pod kierunkiem autorki w latach 2008-2014. Pierwsza (DS-114) miała temat: „Współczesne tereny sportu i rekreacji w mieście”, a kolejna (DS-144): „Przestrzenne, społeczne i kulturowe uwarunkowania rozwoju turystyki miejskiej”. Oba granty były finansowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

---

1 Wspominane wzory użytkowe, zgłoszono do Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej, zostały tam zarejestrowane jako: PL 120 181 (2011), PL 121 494 (2012) oraz PL 121 919 (2013); prawa do tych opracowań patentowych autorka przekazała na rzecz Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, która jest obecnie ich gestorem.

Summary

This book is intended to help the institutions and people responsible for design and implement programs that provide optimal inclusion to active life style for persons with disabilities. The presented material has been elaborated on the base of grants DS-114 AWF Warsaw and ds-144 AWF Warsaw, carried out by author in 2008-2014 at the Joseph Pilsudski Academy of Physical Education Warsaw and supported by Ministry of Science and Higher Education.

The text is organized into two parts: 'Sport and Recreation Space without Barriers' and 'Tourist Space without Barriers'. Each part begins with an introduction explaining the general approach to mentioned questions, including the character, scope, terminology, also special nature and requirements of planning sport and recreation buildings and open areas, also tourist infrastructure – respectively. Both parts offer examples of planning programs, detailed descriptions of facilities, that are proven to be effective in meeting the sport, recreational or travelling needs of people with different disabilities. It also focuses on information on relevant legislation in Poland and other EU countries and provides useful facts and examples of technical solutions related to barrier free sport, recreation and tourist facilities – including current trends.

The considered forms of active recreation should be of universal character, allowing practicing all kind of games, gymnastic exercises, summer and winter sports. Ideally should be safe and healthy, also having educative function (helping to develop and improve natural movements, mobility, motional memory, will power and discipline). The next factor in determine the functional programme of recreation ground is the local community characteristic and interest expressed in particular games and exercises. It varies in time (fashion), with age, daily occupation and family status. That is why so important is possibility of universal use of recreation area, the more various kinds of games and exercises should users perform at the same time the better. Another asset is flexibility of neighbourhood sport playground accordingly to expectations and needs of inhabitants.

It should be developed on the ground of universal design concept, which is not a legal standard, but rather a philosophy. It is a new line of thinking about prohibiting discrimination on the basis of disability and is focused on promoting equality and adequate accessibility for persons with impairments. The universal planning is a strategy to shape physical environment (including sport and recreation grounds or tourist space) to be useable by all people, to the greatest extent possible – without the need for adaptation or specialized design. By 'all community members' we understand persons of all ages, with different levels of skill, ability and functionality (mobility, vision, hearing). It could be achieved by removing existing

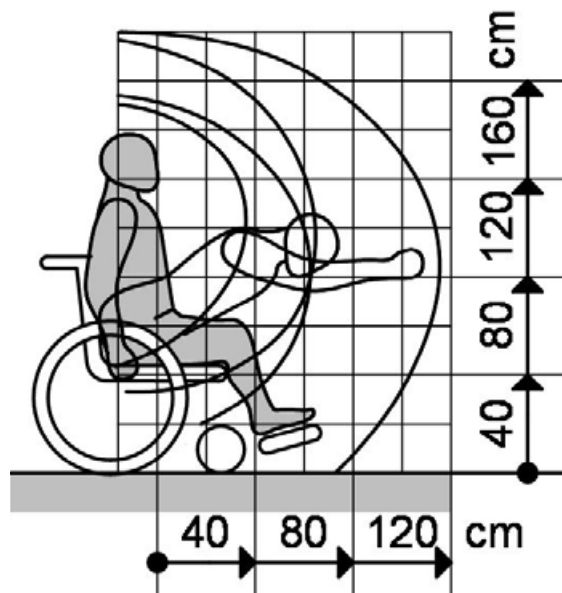
disabling barriers and by preventing to emerge the new ones (however sometimes with the use of the specially – targeted solutions). Sometimes the barrier-free (universal planning) may come into conflict with some important law regulations (as heritage conservation recommendations or safety considerations), in such cases the special effort must be made to seek for satisfying solutions.

We believe that inclusive and special sport and recreation programs should be largely organized by highly qualified professionals, so that persons with disabilities could choose from the full array of sport and recreation opportunities offered on the inclusive setting, to enjoy the same experiences as others do. Although special sport and recreation programs and facilities dedicated to disabled are sometimes necessary (as for wheelchair sports – International Paraolimpic Committee (IPC) recommendations from 2010), we believe that every person with disabilities has the right to be included with others onto the sport and recreation grounds or when travelling - to be included with other tourists. All recreation and sport environment must be barrier free so that disabled could have free and equal access, enjoying the existing facilities as long as it meets the basic requirements of safety. It is to be underlined that the current knowledge, technology development are subjects to so rapid – paced changes that principles of barrier-free design and solutions must be equally dynamic, being able to answer to these challenges.

Acknowledgment. The presented material has been elaborated on the base of grants DS-114 AWF Warsaw and ds-144 AWF Warsaw, carried out by author in 2008-2014 at the Joseph Pilsudski Academy of Physical Education Warsaw and supported by Ministry of Science and Higher Education.

Wprowadzenie.

Cele aplikacyjne i założenia pracy

...kreowana w Polsce przestrzeń publiczna powinna umożliwiać harmonijne współżycie wszystkich obywateli zgodnie z przekonaniem, że jedyną wspólną cechą ludzi jest to, że są różni

[prof. Halina Skibniewska 1998]²

W Polsce od kilkudziesięciu lat są głoszone idee integracji osób niepełnosprawnych, obowiązują przepisy dotyczące praw osób z niepełnosprawnością – także w zakresie odpowiedniego planowania obiektów użyteczności publicznej i przestrzeni publicznej. Problem dotyczy 4.7 milionów obywateli naszego kraju [GUS 2012]. Podejmowane konsekwentnie prace umożliwiają coraz szerszym kręgom osób o różnych dysfunkcjach bardziej komfortowe uczestniczenie w wielu sferach życia społecznego. Znoszone są stopniowo bariery techniczne w obiektach użyteczności publicznej, w przestrzeni publicznej, transporcie, oświeceniu i w miejscach pracy. Szczególnie w ostatnich dwóch dekadach (po roku 1994) powstało wiele regulacji prawnych, a w ślad za nimi opracowań teoretycznych i praktycznych zastosowań w dziedzinie znoszenia barier architektonicznych i przestrzennych.

² Halina Skibniewska (1998): „Wstęp” [w] ‘Budownictwo dla osób starszych i niepełnosprawnych’, Wydawnictwo ARKADY, Warszawa 1998 (str. 8).

Odpowiednie przygotowanie zarówno obiektów sportowych jak i przestrzeni otwartych sportu i rekreacji, a także warunki podróżowania bez barier dostępności, są istotnymi czynnikami poprawiającym integrację społeczną osób z niepełnosprawnością. Dzięki tym działaniom jest możliwe pełniejsze uczestnictwo osób z różnymi dysfunkcjami w tych segmentach życia społecznego, w których ich udział był dotychczas marginalizowany, na przykład: sporcie, rekreacji, turystyce, kulturze. Tym boleśnieszyszym i szkodliwym ograniczeń, dla jakości życia, że są to aktywności o wysokich walorach rehabilitacyjnych już znane i dobrze udokumentowane naukowo, zarówno w literaturze polskiej [Dega 1970, Derbich 2013, Dziubiński 2013, Halemba 2009, Kosmol 2012, Koper 2013, Kowalik 2009, 2011, Kozdroń 2011, Łobożewicz 2000, Maszczak 2009, Maszczak 2010, Maszczak 2014; Mogiła-Lisowska 2011, Molik 2009, Molik 2011, Molik 2012, Molik 2013; Morgulec-Adamczyk 2009, 2011; Nowocień 2006, 2012; Sobiecka 2013, Ślężyński 1999, Weiss 1979], jak i w piśmiennictwie zagranicznym [Ballabio 1993, Bale 2014, Bullock 1999, Geraint 2008, Hewitt-Taylor 2009, Hewson 1994, Imrie 1993, 1998, 2003; Iwarsson 2004, Karaskova 2010, Leitner 2004, Riley 2008, Rimmer 1997, 2004, 2005, Robertson 2008, Sawyer 2000, 2005, Sanford 2012, Verellon 2011].

Tym bardziej należy podkreślać zarówno ogromne zasługi stowarzyszeń społecznych – na przykład Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK), jak i organizacji i klubów sportowych – na przykład Polskiego Związku Sportu Niepełnosprawnych „Start”, które pomimo, w początkach swego funkcjonowania, stosunkowo słabego wsparcia prawnego i instytucjonalnego, od ponad pół wieku konsekwentnie inicjowały różnorodne programy aktywizacji osób niepełnosprawnych, działając w bardzo trudnych i pionierskich warunkach, [Fot. 57, 59].

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 oraz takie akty prawne jak uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, czy Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 grudnia 2012 roku w sprawie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych – zapewniają każdemu obywatelowi naszego kraju równe traktowanie. Wymienione akty prawne są spójne z treścią prawa międzynarodowego, w myśl którego nikt nie może być dyskryminowany ze względu na jakiekolwiek dysfunkcje i ograniczenia. Zatem ważnym społecznie zadaniem jest pomoc osobom niepełnosprawnym w pełnym uczestnictwie we wszelkiego rodzaju możliwych dla nich do uprawiania formach sportu, w aktywnej codziennej rekreacji w pobliżu miejsca zamieszkania, a także w turystycznych podróżach zarówno krajoznawczych jak i służbowych. Dla pełnej koordynacji między innymi tych zadań, a także inicjowania nowych, dla lepszego wdrażania w życie zasad rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych – powołano Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych (BON) przy Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej.

Obecnie problematyka znoszenia barier dostępności w miastach i przy ważnych atrakcjach turystycznych, w obiektach sportowych oraz terenach rekreacji jest uwzględniana zarówno przy okazji wznoszenia nowych obiektów (jak Stadion Narodowy w Warszawie) jak i remontów kapitalnych (Hala Widowiskowo-Sportowa w Gdyni, stacje Kolejki Linowej na Kasprowy Wierch w Kuźnicach). Jest to konieczne, aby sprostać wymaganiom przepisów budowlanych przy zatwierdzaniu projektów realizacyjnych. Wymagają tego obowiązujące przepisy wynikające z ustawy Prawo Budowlane z 1994 roku i towarzyszących mu rozporządzeń wykonawczych. Niestety, jak dokumentują opublikowane badania GUS, wciąż ośrodki turystyczne, historyczne starówki większości polskich miast, placówki muzealne i ponad 75% obiektów i terenów sportowych, wznoszonych przed wieloma dekadami, jest nieprzystosowanych do użytkowania przez osoby starsze bądź niepełnosprawne [GUS 2012]. Oczekuje się, że wiele pozytywnych zmian może przynieść kontynuacja ogólnopolskiego projektu (zainicjowanego w roku 1994) „Polska Bez Barier”, organizowanego przez Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Kancelarię Sejmu przy honorowym patronacie Marszałka Sejmu RP. Patronat merytoryczny pełnią między innymi: Ministerstwo Infrastruktury, Ministerstwo Sportu i Turystyki, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Finansów, Stowarzyszenie Architektów Polskich, Towarzystwo Urbanistów Polskich, Polskie Towarzystwo Turystyczno Krajoznawcze. W konkursie, trwającym od dwudziestu lat, zostały wyróżnione już takie działania w dziedzinie znoszenia barier dostępności obiektów jak poza wcześniej wspomnianymi obiektami sportowymi: Halą Sportowo-Widowiskową w Gdyni, Kolejką Linową na Kasprowy Wierch – szereg obiektów mających istotne znaczenie dla zrównoważonego rozwoju turystyki: Gmach Opery we Wrocławiu czy Stare Miasto w Krakowie. Pozytywne zmiany przyniosły w wielu miastach przygotowania do EURO 2012, ponieważ wszystkie te obiekty (a także ich otoczenie i dojazd do nich komunikacją publiczną) były starannie przygotowane – z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych, [Fot. 1-3, 59].

Chociaż sytuacja dostępności środowiska zamieszkania stopniowo ulega poprawie, to na przeszkodzie zwiększenia tempa korzystnych zmian stoją zarówno braki precyzyjnych regulacji prawnych, w tym szczegółowych norm architektonicznych i urbanistycznych, potrzebnych środków na realizację tych zadań jak i braki wsparcia technicznego, propozycji możliwych do zastosowania w naszych warunkach rozwiązań. Na przykład wciąż brakuje w polskiej literaturze specjalistycznej, zarówno opracowań teoretycznych jak i praktycznych – mogących być wsparciem dla planowania obiektów sportowych, terenów rekreacyjnych i przestrzeni turystycznej bez barier dostępności. Obecnie do wyjątków należą jedynie opracowania z dziedziny hotelarstwa [Bądek 2013]. Jak bardzo są one potrzebne – świadczą stale powtarzane błędy w obiektach nowo wznoszonych lub modernizowanych. Do nich należą najczęściej: źle rozwiązane węzły sanitarne (ciasne,

niepozwalające na swobodne manewry wózkiem); wadliwie zainstalowane urządzenia takie jak umywalki, toalety (zbyt wysoko, zbyt nisko, za blisko ścian), bardzo często pochylnie, rampy zewnętrzne i wewnętrzne są zbyt strome, zbyt śliskie, o złych promieniach skrętu, mają nawierzchnie łatwo podlegającą degradacji (pękanie płytek ceramicznych, lasowanie betonu na powierzchni ramp zewnętrznych), są zbyt śliskie po opadach atmosferycznych (deszcz, śnieg, oblodzenia nawierzchni). Osoby z dysfunkcjami wzroku, odczuwają wciąż braki oznaczeń fakturowych i kolorystycznych schodów i peronów stacji metra, krawędzi krawężników, przystanków komunikacji publicznej (dopiero po tragicznym wypadku osoby niewidomej poprawiono perony stacji metra w Warszawie). Wciąż osoby niepełnosprawne odczuwają zarówno niedobór miejsc parkingowych oznaczonych 'kopertką' jak i dyskomfort ich wadliwej lokalizacji, ponadto kierowcy nieuprawnieni nagminnie z nich korzystają. Należy także podkreślić, że ponieważ niektóre modele wózków dla celów sportowych mają większe gabaryty od standardowych (szerokość dochodząca nawet do 120 cm z uwagi na nachylenie kół ku podłożu), chociaż są bardziej zwrotne od zwykłych konstrukcji – należy ten fakt uwzględnić projektując obiekty sportowe. Nie będą tu bowiem mieć zastosowania parametry zalecane dla innych obiektów użyteczności publicznej, ustalane dla standardowych wózków inwalidzkich (o uśrednionej szerokości około 70 cm) [IFC 2013, Towers 2010]. Z uwagi na konieczność przesiadania się z wózków standardowych na sportowe, program funkcjonalny i wymiary pomieszczeń obiektów sportowych (na przykład wózkarni przy hali sportowej) – powinny te potrzeby uwzględniać. Ponadto, o czym inwestorzy często zapominają – obiekty sportowe, tereny wypoczynku, infrastruktura turystyczna – to także miejsca pracy osób niepełnosprawnych [Tabela 1]. Bez wątpienia nie udaje się przy wielkich i skomplikowanych inwestycjach sportowych (jak stadiony) uniknąć drobnych błędów, ale w wielu wypadkach, gdzie zlekceważono potrzeby prawidłowych rozwiązań i standardów niezbędnych dla kształtowania środowiska bez barier, prostsze i tańsze od poprawek byłoby racjonalne projektowanie tych obiektów od samego początku [Bale 2001, Darcy 2001, Geraint 2008, IFC 2013, Kuryłowicz 2001, Lansley 2010, Shaw 2000, Sanford 2012, Towers 2010, Ujma-Wąsowicz 2012].

Chociaż przyczyny są złożone i wielorakie, między innymi w rezultacie wymienionych błędów i niedoskonałości w planowaniu i zarządzaniu obiektami i terenami sportowymi, obecnie niespełna kilka procent niepełnosprawnych Polaków uprawia systematycznie jakąś dyscyplinę sportową (na przykład według badań ROPS Lublin – niespełna 3% w lubelskim) [ROPS Lublin 2013]. Powstało wiele prac naukowych na temat uwarunkowań podejmowania aktywności fizycznej przez osoby z niepełnosprawnością, na podstawie badań przeprowadzonych w Polsce [Gruszczyński 2005, Guskowska 2010, Halemba 2009, Koper 2013, Kowalik 2009, 2011, Kosmol 2008, Kozdroń 2008, Maszczak 2009, 2010, Morgulec-Adamowicz 2011, Rutkowska 2010, Ślęzińska 2011, Ślężyński 1999] oraz

za granicą [Bradley 2003, Bullock 2010, Cooper 1991, Darcy 2001, Derbich 2013, Devine 1999, French 2010, Hewitt-Taylor 2009, Iwarsson 2004, Lansey 2001, Leitner 2004, Riley 2008, Rimmer 2004, 2005, 2006; Sanford 2012, Sawyer 2000, Story 1998, Verellon 2011]. Wymienieni autorzy diagnozują szeroki wachlarz czynników społecznych, ekonomicznych, psychologicznych, obyczajowych. Natomiast badania na temat technicznych barier dostępności *functional accessibility* (dostępności funkcjonalnej), jako istotnej przeszkody podejmowania aktywności fizycznych (sportowych, rekreacyjnych lub turystycznych) są podejmowane przede wszystkim przez ośrodki zagranicą [Bradley 2003, Bullock 2010, Cooper 1991, Darcy 2001, Geraint 2008, Lansey 2001, Riley 2008, Sanford 2012, Sawyer 2000, Towers 2010], rzadziej w Polsce [Bądek 2013, Nowak 1997, Skalska 2004, Ujma-Wąsowicz 2012]. Stąd chęć podjęcia tego właśnie tematu ze strony autora tej pracy, próba wyróżnienia i podkreślenia wagi dostępności funkcjonalnej, ujęcia w sposób kompleksowy problematyki barier technicznych w obiektach sportowych, rekreacyjnych i infrastrukturze turystycznej – w tym prezentacji praktycznych rozwiązań autorskich z uwzględnieniem obowiązujących przepisów polskiego prawa budowlanego.

Niniejsza praca, jest efektem dwóch kolejnych statutowych prac badawczych zrealizowanych na Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie pod kierunkiem autorki w latach 2008-2014. Pierwsza praca badawcza (DS-114) miała temat: „Współczesne tereny sportu i rekreacji w mieście”, a późniejsza (DS-144): „Przestrzenne, społeczne i kulturowe uwarunkowania rozwoju turystyki miejskiej”. W obu integralną częścią badań było rozważenie uwarunkowań dostępności funkcjonalnej do infrastruktury sportowej, rekreacyjnej i turystycznej (odpowiednio na terenach o funkcjach sportu i rekreacji w DS-114 oraz miejskiej przestrzeni turystycznej w DS-144). Z uwagi na te dwa, co prawda uzupełniające się – ale merytorycznie różne wątki poruszanych zagadnień, pracę podzielono odpowiednio na dwie części: część I („Obiekty sportowe i tereny rekreacji bez barier”) oraz część II („Przestrzeń turystyczna bez barier”).

Prezentowane opracowanie, zawierające syntetyczne wnioski z obu tych badań, zostało pomyślane nie tylko jako wsparcie teoretyczne, ale także proponujące gotowe do zastosowania rozwiązania praktyczne w zakresie znoszenia barier architektonicznych i urbanistycznych. Są to projekty mające na celu lepsze przygotowanie terenów wypoczynku dla osób niepełnosprawnych (w tym dzieci), obejmujące między innymi urządzenia do zastosowania na integracyjnych placach zabaw. Zgodnie z założeniem są to urządzenia o charakterze uniwersalnym, ułatwiające codzienne życie nie tylko osobom niepełnosprawnym, ale wszystkim korzystającym z danej formy rekreacji; są stosunkowo proste, niekosztowne, możliwe do zastosowania na terenach sportowo-rekreacyjnych³.

³ Wspominane wzory użytkowe, zgłoszono do Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej, zostały tam zarejestrowane jako: PL 120 181 (2011), PL 121 494 (2012) oraz PL 121 919 (2013);

Te oraz inne urządzenia zaprezentowane w niniejszej pracy rozwiązania, oparte o dane antropometryczne (podstawowe wymiary i zakresy ruchu osób z niepełnosprawnościami) użytkowników wózków, osób starszych, niewidomych, opiekunów małych dzieci itp., które mają znaczenie dla minimalnych wymiarów rzutów poziomych i pionowych pomieszczeń w budynkach i obiektach sportowych, dla sportowo-rekreacyjnych urządzeń terenowych, dla infrastruktury turystycznej. Ponieważ parametry antropometryczne są cyklicznie uaktualniane, w niniejszym opracowaniu korzystano przede wszystkim z opublikowanych badań po roku 2000 (takich autorów jak na przykład Bright 2004, Budny 2004, 2009; Goldsmith 2000, 2011, 2012; Greed 2003, Imrie 2003, Kuryłowicz 2001, Mackett 2008, Neufert E. 2002, Nowak 2010, Sanford 2012, Sawyer 2007, Śledzińska 2011, Towers 2010, Zadrożny 2013) oraz rekomendacji instytucji rządowych i organizacji pozarządowych (takich jak na przykład International Paralympic Committee z roku 2013, European Disability Strategy 2010-2020 z roku 2010, Sport England z roku 2010 oraz The Norwegian Ministry of the Environment z roku 2009).

Należy podkreślić, że zawarte w wymienionych publikacjach dane dotyczące możliwości antropometrycznych osób niepełnosprawnych (w szczególności zasięgu kończyn górnych użytkowników wózków), są z konieczności uśrednione, konsekwentnie prezentowane w pracy propozycje rozwiązań mają też taki charakter. Zatem nie mogą uwzględniać sytuacji szczególnych i być może w konkretnych warunkach będą wymagać indywidualnego dopracowania. Z uwagi na różnorodność dysfunkcji i ograniczeń organizmu, a także wieloraki sprzęt wspomagający – należy, w miarę możliwości, ewentualne różnice uwzględniać w założeniach projektowych (dotyczy to na przykład różnych modeli specjalistycznych wózków sportowych, używanych do różnych dyscyplin, mających różne wymiary i pole manewrowe – promień obrotu). Należy zastrzec, że nie jest to proste zadanie z uwagi na stały postęp w technologii i konstrukcji sprzętu sportowego dla niepełnosprawnych zawodników. Autorka starała się uwzględnić uwarunkowania, jakie muszą spełniać obiekty sportowe, biorąc pod uwagę uśrednione gabaryty wózków sportowych używanych przez zawodników, [Tabela 2, 7] [Fot. 51-56]. Wózki sportowe są niekiedy znacznie szersze i dłuższe od wózków zwykłych: aby zwiększyć bezpieczeństwo używających je niepełnosprawnych zawodników, poprawić ich komfort w czasie gry i polepszyć ustawienie ciała – wózki produkowane dla tych celów są coraz bardziej zwrotne, mają często inaczej skonstruowane oparcia i siedziska, koła są nachylone i mają osłonięte szprychy. Szerszy rozstaw nachylonych ku podłożu kół (nawet do około 120 cm), wpływa znacząco na wszystkie parametry pomieszczeń i relacje przestrzenne urządzeń [IFC 2013, Towers 2010]. Z tego powodu należy wystrzegać się (w takich szczególnych przypadkach) mechanicznego kopiowania zaleceń z powszechnie dostępnych poradników projektowych,

---

prawa do tych opracowań patentowych autorka przekazała na rzecz Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, która jest obecnie ich gestorem.

w szczególności w odniesieniu do wymiarów takich pomieszczeń jak: wejścia do budynku, komunikacja między wózkarnią a polem gry. Ponadto przesłaniem dla proponowanych w tej pracy rozwiązań była filozofia projektowania uniwersalnego – kształtowania wygodnej i bezpiecznej przestrzeni dla wszystkich jej użytkowników. W myśl tej zasady projektowanie przestronniejszych pomieszczeń we wnętrzach obiektów sportowych niż zalecają to obowiązujące przepisy jest zgodne z prawem i nie jest jego naruszeniem, ponieważ regulacje prawne odnoszące się do znoszenia barier w budynkach i w przestrzeni publicznej określają jedynie parametry minimalne, a nie ich górny pułap. Zatem zaprezentowane w tej pracy rozwiązania odnoszące się do dostępności obiektów sportowych, rekreacyjnych oraz infrastruktury turystycznej – uwzględniające większe gabaryty wózków, używanych przez niepełnosprawnych zawodników uprawiających niektóre dyscypliny – nie przeczą literze prawa i obowiązującym przepisom, [Tabele 1-9].

Jedną z istotnych przesłanek podjęcia tej pracy było też przekonanie, że prezentacja przykładowych sposobów ułatwiających dostęp do obiektów sportowych, rekreacyjnych i infrastruktury turystycznej – zainspiruje osoby i instytucje odpowiedzialne za ich kształtowanie. Przede wszystkim zachęci do bardziej otwartego traktowania zagadnienia znoszenia barier technicznych, do spojrzenia w szerszy sposób na możliwości rozwiązań uniwersalnych – ułatwiających wszystkim, nie tylko osobom niepełnosprawnym, bezpieczne z nich korzystanie. Jest to podejście spójne z wprowadzanymi w życie nowoczesnymi zasadami integracji społecznej osób niepełnosprawnych (zgodna z rekomendacjami EU i innymi obowiązującymi aktami prawnymi), które także w dziedzinie sportu, turystyki i wypoczynku, powinno opierać się na zasadach równości dostępu. Tworzenie wydzielonych, specjalnie przygotowanych obiektów sportu i terenów wypoczynku tylko dla niepełnosprawnych dzieci lub dorosłych – nie może być dobrym rozwiązaniem: jest nieekonomiczne i przeczy idei integracji społecznej. Kształtowanie środowiska bez barier, dostępnego dla wszystkich wymaga wielu zabiegów programowych i organizacyjnych, dla uczynienia przestrzeni zamieszkania przyjaznej i bezpiecznej, spełniającej rygory techniczne i funkcjonalne. Ponadto w wielu wypadkach nie jest właściwe mechaniczne kopiowanie gotowych rozwiązań, znacznie korzystniejsze jest poszukiwanie rozwiązań indywidualnych, najlepiej odpowiadających lokalnej specyfice i dostosowanych do profilu przyszłych użytkowników. Staranne przygotowanie terenów sportu i rekreacji będzie z pewnością docenione przez lokalną społeczność i procentować – zarówno pod względem korzyści materialnych jak i niematerialnych. Przestrzeń sportu, rekreacji i turystyki bez barier pozwoli osobom niepełnosprawnym pełniej uczestniczyć w codziennym życiu społecznym, pozwalając na większą samodzielność, dając szansę na szeroko rozumianą rehabilitację (społeczną, zawodową), zarówno na rozrywkę, jak i na dobrze przygotowane miejsce pracy – w rezultacie dając satysfakcję i podnosząc jakość ich życia.

Autor ma nadzieję, że zawarte w treści efekty wieloletniej pracy badawczej będą przydatne zarówno dla studentów kierunku wychowanie fizyczne, sportu, rehabilitacji, turystyki i rekreacji, architektury, jak i dla pracowników administracji samorządowej, organizacji rządowych i pozarządowych – a także dla tych instytucji, które są odpowiedzialne za promocję zdrowia, za zrównoważony (zintegrowany) rozwój sportu i turystyki – w tym klubom sportowym i organizatorom turystyki. Jeżeli praca okaże się nie tylko źródłem wiedzy teoretycznej dla czytelników, ale zainspiruje do konkretnych działań – jej założony cel aplikacyjny zostanie osiągnięty. Bowiem celem nadrzędnym podjętych przez autorkę prac badawczych i tutaj prezentowanych z nich wniosków końcowych, jest prezentacja konkretnych uwarunkowań znoszenia barier dostępności dla bardziej uniwersalnego, racjonalnego i wszechstronnego użytkowania obiektów sportowych, terenów rekreacji oraz infrastruktury turystycznej: przez niepełnosprawnych i zdrowych, osoby dorosłe i młodzież, przez dzieci i osoby starsze.

Kolejnym celem pracy jest podkreślenie potrzeby kształtowania obiektów sportowych, terenów wypoczynku i infrastruktury turystycznej jako przestrzeni bez barier. Wydaje się to ważnym zagadnieniem, bowiem w naszym społeczeństwie wciąż istotnym czynnikiem hamującym wprowadzanie kolejnych ulepszeń w dostępności osób niepełnosprawnych do różnych segmentów wspólnego środowiska (w tym obiektów sportowych i terenów wypoczynku), jest obok niedostatku środków, braku norm planistycznych, szczegółowych i spójnych regulacji prawnych – brak powszechnego przekonania społeczeństwa o takiej potrzebie. Wydaje się to trudne do zrozumienia, bo przecież dążenie do likwidowania barier architektonicznych i urbanistycznych może przyczynić się w sposób znaczący do kreacji wspólnej przestrzeni wszystkim przyjaznej, polepszaniu jakości życia wszystkich jej użytkowników. Na przykład zastosowanie wygodnej rampy zamiast schodów terenowych w parku miejskim ułatwi poruszanie się niepełnosprawnym korzystającym z wózków inwalidzkich, osobom poruszającym się o kulach lub z balkonikiem rehabilitacyjnym, ale także matkom z małymi dziećmi i młodemu rowerzyście lub wrotkarzowi. Zatem zarówno osobom, które spokojnie wypoczywają, jak i tym, którzy podejmują aktywności fizyczne. Ponadto okazuje się bardzo często, że w wielu miejscach nowe rozwiązania wprowadzane z myślą o osobach niepełnosprawnych okazują się dla wszystkich znacznie wygodniejsze od tradycyjnych. Są znane i opisywane już przypadki (tunel stacji metra Warszawa Gdańska, Dworzec w Koszalinie), gdzie prawie wszyscy podróżni korzystają z rampy, a nie ze schodów. Starannie przemyślane ulepszenia w dostępności przestrzeni publicznej, wprowadzane w obiekcie sportowym, na terenach rekreacji, w infrastrukturze turystycznej – w sposób demokratyczny służą wszystkim członkom lokalnej społeczności. Na ten ważny aspekt wielorakich korzyści znoszenia barier przestrzennych zwracają uwagę autorzy prac naukowych w literaturze krajowej i światowej [Couch 1992, Edwards 2001, Goldsmith 2000, 2011, 2012, Hahn

1998, Kockelman 2007, Kuryłowicz 2002, Lansley 2010, Sawyer 2003, Skibniewska 2001, Story 1998, Ujma-Wąsowicz 2012], jednakże niektórzy [Froyen 2008] wskazują na możliwy występujący konflikt interesów, przede wszystkim związany z kwestiami ekonomicznymi, ale także pozaekonomicznymi (na przykład konieczność budowy rampy wejściowej przed zabytkowym budynkiem muzeum – ułatwiającej dostęp turystom – użytkownikom wózków, ale jednocześnie niszczącej estetykę i pierwotny wygląd historycznej elewacji). Należy podkreślić, że temat znoszenia barier i zwiększania dostępności terenów sportu, rekreacji oraz infrastruktury turystycznej jest interdyscyplinarny i kompleksowy. Przy wszelkich podejmowanych działaniach i nowych projektach należy je konsultować ze specjalistami od kultury fizycznej, instruktorami danej dyscypliny sportu, organizatorami turystyki, socjologami, psychologami, rehabilitantami, pedagogami oraz prawnikami. Z tego powodu ta praca zajmuje się tylko wycinkiem zagadnienia, jakim są uwarunkowania architektoniczne i urbanistyczne dostępności środowiska. Aby niniejsza praca, mogła być przydatna dla jak najszerszego kręgu odbiorców, jest w sposób świadomy uzupełniona zestawieniami obowiązujących aktów prawnych, wyjaśnieniami podstawowych terminów i zwrotów, pojęć i definicji dotyczących elementów omawianych budynków i ich otoczenia. Z tego względu na wstępie części I omówiono w sposób szczegółowy typy obiektów sportowych, a w części II – podstawowe rodzaje infrastruktury turystycznej. Tutaj należy wtrącić, że literatura na temat dostępności szeroko rozumianego środowiska zabudowanego (*built environment*) dla osób z niepełnosprawnością (w szczególności użytkowników wózków, osób niedowidzących), aspektów prawnych, technicznych oraz przestrzennych kształtowania środowiska bez barier, uwarunkowań technicznych uprawiania różnych form sportu, turystyki i rekreacji jest bardzo bogata, ponieważ ten temat podejmuje wiele ośrodków naukowych [Kuryłowicz 2002, Sanford 2012, Skibniewska 2001, Towers 2010, Ujma-Wąsowicz 2012, Welage 2011]. Wybór literatury, z której autorka korzystała w niniejszej pracy, był ze względów obiektywnych ograniczony tylko do publikacji dostępnych bezpłatnie:

- w zbiorach naukowych bibliotek w Warszawie (w latach 2008-2015),
- w bibliotekach uczelni, które autorka odwiedziła jako wykładowca, uczestnicząc w programie TSM LLP Erasmus, dzięki umowom międzynarodowym podpisanym między Akademią Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie a ośrodkami akademickimi zagranicą: University College w Birmingham w Wielkiej Brytanii, University of Lahti w Finlandii, Holar University College w Islandii, University of Evora oraz University of Viseu w Portugalii, University of Saragossa w Hiszpanii oraz Charles University w Pradze Czeskiej (w latach 2008-2013),
- w bazach danych wydawców, dzięki umowom podpisanym przez Akademią Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie (w latach 2012-2015),

- dzięki opcji dostępu grzecznościowego (*complimentary free access*) do publikacji własnych, oferowanych przez niektóre uczelnie i wydawnictwa wyłącznie studentom i pracownikom dydaktycznym dla celów niekomercyjnych; wprowadzie najczęściej z limitem korzystania tylko przez 24 godziny, bez możliwości ściągania pliku, kopiowania bądź wydruku – ale Bóg zapłać i za taką możliwość! (w latach 2013-2015).

Materiał badań empirycznych (obserwacja uczestnicząca, wywiady, dokumentacja fotograficzna, materiały planistyczne) gromadzono w latach 2008-2015:

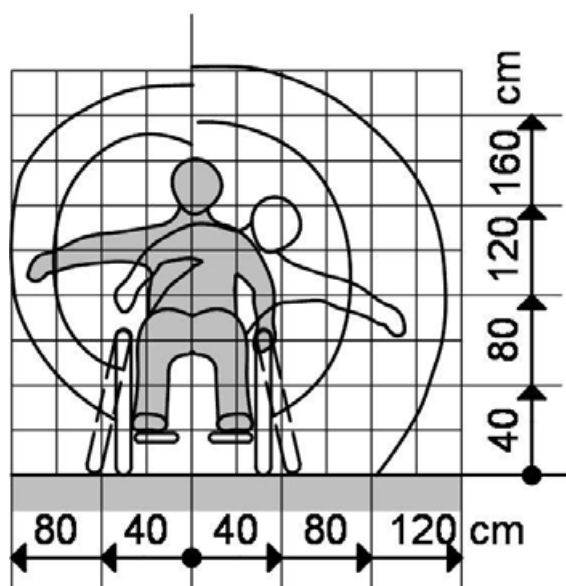
- dla części I pracy przede wszystkim na terenach parków miejskich, parków leśnych, terenach rekreacji osiedlowej, ogrodach jordanowskich w Warszawie oraz w parkach uzdrowiskowych w Konstancinie, Nałęczowie i Ciechoćniku (w ramach projektu badawczego DS-114 AWF Warszawa oraz DS-144 AWF Warszawa),
- dla części II w Warszawie, Krakowie, Zakopanem i Krynicy Morskiej (w ramach projektu badawczego DS-144 AWF Warszawa).

Na zakończenie autorka pragnie przypomnieć, że chociaż jej intencją jest, aby efekty aplikacyjne pracy miały charakter uniwersalny i ponadczasowy, to zawarte tu wnioski i rozwiązania powinny być stale weryfikowane i zastępowane wynikami z najnowszych badań oraz nowelizacją aktów prawnych. Prawdopodobnie, wraz z postępem technologii i produkcji coraz doskonalszych protez czy innowacyjnych konstrukcji wózków inwalidzkich (na przykład redukujących promień skrętu, poprawiających stabilność), część wskaźników musi z czasem ulec korekcie. Przykładem takich koniecznych zmian jest rosnąca popularność ‘skuterków’ wśród osób z niepełnosprawnością – wiemy doskonale, że użytkowanie tych pojazdów nie tylko wymusza szereg nowych umiejętności od kierujących nimi, ale również regulację istniejących przepisów, a być może w przyszłości także istotne zmiany w podejściu do projektowania układów komunikacyjnych przestrzeni miejskiej, dla podniesienia bezpieczeństwa i funkcjonalności [Beale 2006, Greed 2003, Koontz 2010, Meyers 2002, Roulstone 2009, Towers 2010, Wiart 2003].

Zarówno zawarte w książce proponowane autorskie rozwiązania, jak i obowiązujące przepisy prawne dotyczące planowania i spełnienia warunków technicznych w zakresie projektowania dla osób o różnych rodzajach niepełnosprawności ruchu lub wzroku – są aktualne na rok 2015.

Część I

Obiekty sportowe i tereny rekreacji bez barier

1. Przestrzeń bez barier – zagrożenia ogólne

1.1. Prawo międzynarodowe

Dane demograficzne na temat osób niepełnosprawnych na świecie. Według szacunkowych danych ONZ na świecie żyje około 650 milionów osób niepełnosprawnych. Pierwszym aktem międzynarodowym odnoszącym się kompleksowo do osób niepełnosprawnych jest Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 13 grudnia 2006 roku, ratyfikowana przez 81 państw (czyli około 2/5 ogółem), w tym przez Polskę w roku 2012. Zgodnie z szacunkami UE zawartymi w dokumencie European Disability Strategy (EDS) na lata 2010-2020 (z 15 listopada 2010), w krajach należących do Unii Europejskiej, co szósty obywatel (około 80 milionów osób, w tym 30% w wieku ponad 75 lat) jest niepełnosprawny [EDS 2010].

Definicja terminu niepełnosprawność w prawie międzynarodowym. Należy podkreślić, że nie istnieje jedna, powszechnie uznana definicja niepełnosprawności. Zapisy dokumentów Światowego Programu Działania na rzecz Osób Niepełnosprawnych (The World Programme of Action for Disabled Persons) czy Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych (The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities) podkreślają, iż niepełnosprawność jest problemem społecznym i nie ogranicza się do konkretnej osoby, jest zmienna w czasie. Mówiąc o niepełnosprawności mamy na względzie relację między zdrowiem człowieka (uwzględniając jego wiek, płeć i wykształcenie), a społeczeństwem i środowiskiem, które go otacza. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) wprowadza następujące pojęcia niepełnosprawności, uwzględniając stan zdrowia człowieka [UN WHO, 1982]:

- a) Niesprawność (impairment) – każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym;
- b) Niepełnosprawność (disability) – każde ograniczenie bądź niemożność (wynikające z niesprawności) prowadzenia aktywnego życia w sposób lub zakresie uznawanym za typowe dla człowieka;
- c) Ograniczenia w pełnieniu ról społecznych (handicap) – ułomność określonej osoby wynikająca z niesprawności lub niepełnosprawności, ograniczająca lub uniemożliwiająca pełną realizację roli społecznej odpowiadającej wiekowi, płci oraz zgodnej ze społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami.

Omawiając społeczny kontekst tematyki niepełnosprawności, w ustaleniach przyjętych przez International Classification of Functioning, Disability and Health – ICFDH, podczas World Health Assembly WHO (Zgromadzenia Światowej Organizacji Zdrowia, które miało miejsce w 2000 roku) podkreślano, że niepełnosprawność dotyczy całej ludzkości, każdy człowiek może doświadczyć pogorszenia stanu zdrowia i stać się osobą niepełnosprawną (okresowo lub trwale) na jakimś etapie życia [WHO 2000]. W Preambule Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych z 13 grudnia 2006 roku nie zdefiniowano precyzyjnie pojęcia niepełnosprawności, natomiast podkreślono, że jest to pojęcie ewoluujące i że niepełnosprawność wynika przede wszystkim z dysfunkcyjnej komunikacji i barier między ludźmi, które utrudniają lub wykluczają skuteczny udział w pełnym życiu społecznym na zasadach równości z innymi osobami. Biorąc pod uwagę tak szeroki kontekst problemu niepełnosprawności, bardziej zrozumiała jest waga problemu właściwego przygotowania i powszechnej dostępności przestrzeni publicznej, jakimi są tereny wypoczynku i sportu. Bowiem, stosując powyższą definicję, takimi członkami społeczności są poza osobami z określonymi dysfunkcjami ruchu, wzroku, słuchu, mowy – także osoby starsze, małe dzieci, osoby z okresowymi dysfunkcjami ruchu, osoby w złym stanie fizycznym lub psychicznym. Ponieważ niniejsza praca odnosi się do uwarunkowań podejmowania aktywności

fizycznych (sportu, rekreacji i turystyki) osób niepełnosprawnych, warto przypomnieć, że Międzynarodowy Komitet Paraolimpijski (International Paralympic Committee), dla potrzeb przygotowań zawodników i organizacji Igrzysk Paraolimpijskich, ustanowił kilka kategorii niepełnosprawności: amputacja częściowa lub całkowita kończyny, porażenie mózgowe (niepełnosprawność wpływająca na kontrolę mięśni, koordynacji, równowagi), niepełnosprawność intelektualna, osoby z dysfunkcjami wzroku oraz LA (*Les Autres*, wszyscy niepełnosprawni zawodnicy niemieszczący się w żadnej z wymienionych grup, np. osoby niskorosłe, z niewykształconymi kończynami). Wymienione kategorie odnoszą się zarówno do Igrzysk Paraolimpijskich organizowanych latem jak i zimą. Przykładowo w czasie Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Londyn 2012 zawodnicy startowali w następujących dyscyplinach: kolarstwo torowe, żeglarsstwo, wioślarstwo, tenis stołowy, tenis na wózkach, szermierka, strzelectwo, siatkówka, piłka dla 7, piłka dla 5, łucznictwo, lekkoatletyka, koszykówka na wózkach, kolarstwo szosowe, judo, jeździectwo, goalball, podnoszenie ciężarów, boccia, rugby na wózkach, pływanie; natomiast w czasie Zimowych Igrzysk Paraolimpijskich Soczi 2014 zawodnicy startowali w dyscyplinach: narciarstwo biegowe, biathlon, narciarstwo zjazdowe, hokej na śledzach, curling na wózkach, para snowboard – wg. dane Polskiego Komitetu Paraolimpijskiego [www.paralympic.org.pl].

Kształtowanie przestrzeni zamieszkania bez barier (dostępność funkcjonalna). Pojęcie to jest obecne w prawie międzynarodowym i polskich przepisach prawa budowlanego. Koncepcja planowania uniwersalnego polega na dążeniu do kształtowania środowiska zamieszkania (domów mieszkalnych, budynków użyteczności publicznej, terenów otwartych) – w taki sposób aby był bezpieczny, przychylny i nade wszystko – w równym stopniu dostępny dla wszystkich użytkowników. W pracach wielu autorów [Bennett 2009, Blackman 2003, Bradley 2003, Church 2010, Cooper 1991, Evans 2009, Gray 2003, Greed 2003, Imrie 1998, 2003; Iwarsson 2004, Kitchin 2001, Martin 1987, Niezabitowska 2014, Pierce 2012, Riley 2008, Rimmer 2004, 205, 206; Welage 2011, Thapar 2004, Towers 2010, Ujma-Wąsowicz 2012] podkreślana jest konieczność stałego monitorowania praktycznej dostępności obiektów użyteczności publicznej oraz przestrzeni publicznej dla osób niepełnosprawnych (nazywanej *functional accessibility*). Podkreślają, że dla dbałości o jakość środowiska zamieszkania, w szczególności istotne są przygotowania pod kątem potrzeb użytkowników wózków, osób niewidomych i słabo widzących oraz osób z ograniczeniami intelektualnymi. Pożądanym efektem takich badań empirycznych jest założenie, że wyciągnięte wnioski końcowe z badań terenowych pozwolą nie tylko na diagnozę istotnych barier technicznych, konstruktywne propozycje eliminacji błędów, doskonalenie przepisów prawa budowlanego i kształtowanie bardziej przychylnej przestrzeni. Wśród autorów prac naukowych na temat technicznych uwarunkowań dostępności infrastruktury

sportowej i rekreacyjnej dla osób niepełnosprawnych przeważa pogląd, że najistotniejszymi ograniczeniami korzystania z nich przez tą grupę są: kłopotliwy dojazd z miejsca zamieszkania, dojście z parkingu lub przystanku komunikacji publicznej do obiektów lub terenów sportu, wejście do budynku, ciasne przejścia i korytarze, różnice poziomów, niedostosowane dla potrzeb osób niepełnosprawnych węzły sanitarne i szatnie, wadliwy program funkcjonalny i układ pomieszczeń, niedostateczna informacja [Bradley 2003, Bullock 2010, French 2010, Hewitt-Taylor 2009, Leitner 2004, Riley 2008, Rimmer 2004, 2005, 2006; Sanford 2012, Sawyer 2000, Story 1998, Śledzińska 2011].

Wybrane międzynarodowe akty prawne, dyrektywy i rezolucje Unii Europejskiej (Rady Europy i Parlamentu Europejskiego) – ostatnia dekada:

- Rozporządzenia WE nr 1107/2006 Parlamentu Europejskiego z dnia 5 lipca 2006 w sprawie praw osób niepełnosprawnych oraz osób o ograniczonej sprawności ruchowej podróżujących drogą lotniczą;
- Rozporządzenie (WE) Nr 1371/2007 z dnia 23 października 2007 dotyczące praw i obowiązków pasażerów w ruchu kolejowym;
- Rezolucja Rady Unii Europejskiej i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie Unii Europejskiej w sprawie sytuacji osób niepełnosprawnych w Unii Europejskiej z dnia 17 marca 2008 (2010/C/316/01);
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 1177/2010 z dnia 24 listopada 2010 o prawach pasażerów podróżujących drogą morską i drogą wodną śródlądową oraz zmieniające rozporządzenie (WE) nr 2006/2004;
- Rezolucja Rady Unii Europejskiej i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie Unii Europejskiej w sprawie nowych europejskich ram dotyczących niepełnosprawności z dnia 20 listopada 2010 (2010/C/316/01);
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 181/2011 z dnia 16 lutego 2011 dotyczące praw pasażerów w transporcie autobusowym i autokarowym oraz zmieniające rozporządzenie (WE) nr 2006/2004;
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 25 października 2011 w sprawie mobilności i integracji osób niepełnosprawnych oraz europejskiej strategii na rzecz niepełnosprawnych 2010-2020 (2010/2272/INI);
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 11 grudnia 2013 w sprawie kobiet niepełnosprawnych (2013/2065/INI).

Działania Unii Europejskiej. Wymienione powyżej akty prawne, dyrektywy i regulacje są prawną podstawą dla kształtowania kierunków strategii Unii Europejskiej na rzecz identyfikowania i likwidowania barier integracji w ramach społeczeństwa. Przesłaniem najważniejszym tych dokumentów jest zapewnienie równych praw wszystkim obywatelom, tak aby osoby niepełnosprawne mogły ko-

rzystać z obiektów, usług, transportu i technologii. Działania na rzecz równych szans i równoprawnego uczestnictwa w życiu społecznym wszystkich obywateli (w tym planowania uniwersalnego, zrównoważonego) są uwzględnione między innymi w następujących aktualnych dokumentach unijnych:

- Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności (European Disability Strategy) na lata 2010-2020 (przyjęta 15 listopada 2010);
- Plan działań Rady Europy w celu promocji praw i pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych w Europie 2006-2015. Zalecenia numer Rec. (2006) Komitetu Ministrów dla państw członkowskich;
- Europe Accessible for All. Report by Group of Experts set up by the European Commission (2003).

1.2. Regulacje prawne w Polsce

Dane demograficzne na temat osób niepełnosprawnych w Polsce. Według danych Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań (z 2011 roku), liczba osób niepełnosprawnych wynosiła około 4.7 miliona, co stanowi 12.2% ludności kraju. Udział niepełnosprawnych kobiet w tej grupie jest większy (53.9%) niż mężczyzn (46.1%). Należy podkreślić, że dane te wynikają z deklaracji osób wypełniających ankietę, a nie z formalnego orzeczenia o niepełnosprawności. W roku 2011 prawne orzeczenie o niepełnosprawności posiadało 3.1 miliona osób [GUS 2012]. Najczęstszą przyczyną niepełnosprawności w Polsce są schorzenia układu krążenia narządu ruchu oraz schorzenia neurologiczne. Z tego względu (a także pragmatycznych przesłanek wynikających z warsztatu projektowania) większość regulacji prawnych dotyczy dostępności środowiska zamieszkania dla osób używających wózka inwalidzkiego. Niemniej należy podkreślić, że chociaż procentowy udział tych dysfunkcji jest niższy, to osoby niewidome i niesłyszące tworzą kilkuset tysięczną grupę, dla której należy także przewidzieć specjalistyczne zabiegi dla znoszenia barier przestrzennych.

Definicja pojęcia niepełnosprawności w Polsce. Założenia przyjęte w pracy. W potocznym języku polskim termin „niepełnosprawność” był tradycyjnie i jest nadal używany i rozumiany jako kalectwo, inwalidztwo, niezdolność do wykonania jakiejś czynności czy niemożność pełnienia określonych ról społecznych. Prawdopodobnie w polskim prawodawstwie termin „niepełnosprawność” pojawił się po raz pierwszy w uchwale Sejmu PRL z 16 września 1982 roku (już uchylonej) w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych, bez jednak precyzyjnego określenia co on dokładnie oznacza. Obecnie w powszechnym użyciu jest definicja zawarta w ustawie późniejszej, o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia roku 1997, której

art. 2 określa ogólnie pojęcie niepełnosprawności jako: ‘trwała lub okresowa niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodująca niezdolność do pracy’. W art. 3 tej ustawy są wymienione trzy możliwe stopnie niepełnosprawności: znaczny, umiarkowany i lekki – orzekane dla celów realizacji ustawy przez organa do tego uprawnione na podstawie odrębnych przepisów [DZ Ustaw z 2011 roku nr 127 poz. 721 ze zm.]. Z kolei w raporcie Głównego Urzędu Statystycznego GUS ‘Osoby niepełnosprawne oraz ich gospodarstwa domowe 2002’ [GUS 2003], osoby niepełnosprawne podzielono na dwie grupy: osoby niepełnosprawne prawnie (mające formalne orzeczenie) oraz osoby niepełnosprawne biologicznie (osoby bez orzeczenia, ale odczuwające dyskomfort przy wykonywaniu podstawowych czynności). Ze względów praktycznych, poszukiwania rozwiązań poprawiających mobilność na terenach sportu i rekreacji, w czasie podróży – ta ostatnia definicja jest najbardziej przydatna. Zatem w niniejszej pracy za osoby niepełnosprawne przyjmuje się wszystkich tych, którzy niekoniecznie mają formalne orzeczenie o którymkolwiek poziomie niesprawności, ale mogą mieć ograniczenia w korzystaniu z obiektów sportowych, terenów rekreacji, infrastruktury turystycznej. Ze względu na specyfikę zagadnień poruszanych (identyfikacja technicznych barier dostępności obiektów sportowych, terenów rekreacyjnych, elementów infrastruktury turystycznej oraz propozycje rozwiązań) – niepełnosprawność jest postrzegana w ujęciu społecznym, a nie medycznym. Chociaż podkreślić należy, że wszelki udział w ćwiczeniach fizycznych lub podejmowane podróże, są traktowane przez lekarzy i specjalistów rehabilitacji jako ważny element terapii ruchowej, środek o znaczeniu terapeutyczno-wychowawczym, możliwość wypróbowania sił oraz silna motywacja do bardziej aktywnego uczestniczenia w życiu społecznym [Adamczyk 2013, Dega 1970, Derbich 2013, Halemba 2013, Howell 2010, Gruszczyński 2005, Guskowska 2010, Kosmol 2010, Kozdroń 2011, Leitner 2004, Maszczak 2009, 2010, 2014; Mogiła-Lisowska 2011, Molik 2009, 2010, 2011, 2012; Morgulec-Adamczyk 2009, 2011; Nowocien 2006, 2012; Pasłowska 2012, Sobiecka 2010, Ślężyński 2011, Weiss 1979].

Prawa osób niepełnosprawnych w zakresie dostępności do infrastruktury sportowej, rekreacyjnej i turystycznej. Sytuacja prawna osób niepełnosprawnych w Polsce nie odbiega pod względem formalnym od innych krajów Unii Europejskiej. Po pierwsze wynika to z treści najważniejszego aktu prawnego jakim jest Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku, głosząca, że wszyscy obywatele są równi i mają prawo do równego traktowania, nikt nie może być dyskryminowany z jakiegokolwiek przyczyny. Kilka miesięcy później, w dniu 1 sierpnia 1997 roku została przyjęta przez Sejm RP uchwała – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, podkreślając w szczególności prawo osób niepełnosprawnych do dostępu dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym, życia w śro-

dowisku wolnym od barier funkcjonalnych, dostępu do budynków użyteczności publicznej, swobodnego przemieszczania się i powszechnego korzystania ze środków transportu. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwalając Kartę podkreślił, że wymienione prawa wynikają z Konstytucji RP, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ, Konwencji Praw Dziecka, Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, są spójne z obowiązującymi aktami prawnymi w Polsce i prawem międzynarodowym. W szczególności Punkt 10 Karty Praw Osób Niepełnosprawnych podkreśla prawo osób niepełnosprawnych do: *Pełnego uczestnictwa w życiu publicznym, społecznym, kulturalnym, artystycznym, sportowym oraz rekreacji i turystyce odpowiednio do swych zainteresowań i potrzeb*. Prawa osób niepełnosprawnych w zakresie dostępności do infrastruktury społecznej (w tym sportowej, rekreacyjnej i turystycznej) zapisane są ponadto w szeregu ustaw, w tym w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, Uchwale Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 grudnia 2012 roku w sprawie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych, ustawie z dnia 18 stycznia 1999 roku o kulturze fizycznej, Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 23 grudnia 2002 w sprawie szczegółowego zakresu realizacji obowiązku zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do usług powszechnych; a także w ustawie Prawo Budowlane z dnia 7 lipca 1994 i towarzyszącej jej rozporządzeniom (Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie oraz Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 3 lipca 2003 w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego).

Prawo budowlane i obiekty sportowe oraz rekreacyjne. Klasyfikacja.

Obiekty sportowe (budowle lub budynki o funkcjach sportowych), zgodnie ustawą Prawo Budowlane z dnia 7 lipca 1994 roku (ze zmianami), są objęte przepisami tej ustawy. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 (Rozporządzenie MI 2002, paragraf 3.6) zalicza budynki przeznaczone na potrzeby turystyki, sportu i rekreacji do budynków użyteczności publicznej. Zatem polskie przepisy odnoszą się do wymagań technicznych (w tym znoszenia barier dostępności) w tak różnorodnych obiektach jak: stadiony, boiska, skocznie narciarskie, odkryte baseny, pola golfowe, porty jachtowe, lotniska sportowe, parki miejskie, skwery (budowle sportowe) oraz pływalnie kryte, sale gimnastyczne, hale widowiskowo-sportowe (budynki sportowe). W myśl szczegółowej klasyfikacji Polskiej Klasyfikacji Obiektów Budowlanych (sekcja 2, dział 24, grupa 241) do klasy 2411 'boiska i budowle sportowe' zaliczono zagospodarowane (właściwie urządzone) tereny sportowe przeznaczone do aktywności fizycznych na świeżym powietrzu, takie jak boiska do piłki nożnej, koszykówki, siatkówki, lekkiej atletyki, sportów wodnych, tory do jazdy na rowerze i jazdy konnej. Natomiast do

klasy 2412 'budowle sportowe i rekreacyjne pozostałe' zaliczono takie budowle o funkcjach sportowych lub rekreacyjnych jak trasy i wyciągi narciarskie, skocznie, tory saneczkowe i bobslejowe, pola golfowe, lotniska sportowe, ośrodki jazdy konnej, przystanie jachtowe, wyposażenie plaż, bazy sportów wodnych, a także parki miejskie, skwery i ogrody dydaktyczne (botaniczne i zoologiczne). W Polskiej Klasyfikacji Obiektów Budowlanych (PKOB) budynki o funkcjach sportowych, takie jak kryte baseny (pływalnie), hale i sale sportowe, sale gimnastyczne, zaliczono do 'budynków kultury fizycznej' (sekcja 2, dział 12, grupa 126). Różnica między budynkiem o funkcjach sportowych (hala sportowa, pływalnia), a budowlą o funkcjach sportowych (stadion, boisko), występująca w kategoryzacji PKOB, wynika z definicji terminów „budynek” i „obiekt budowlany” przyjętych w tej klasyfikacji. Przez obiekty budowlane o funkcjach sportowych (stadion, tor wyścigowy, basen otwarty, skocznia narciarska) rozumie się konstrukcje połączone z gruntem w sposób trwały, wykonane z materiałów budowlanych i elementów składowych, będące wynikiem prac budowlanych. Z kolei przez budynki o funkcjach sportowych (sale sportowe, pływalnie) rozumie się obiekty sportowe zadane wraz z wbudowanymi instalacjami i innymi urządzeniami technicznymi. Systematyka Polskiej Klasyfikacji Obiektów Budowlanych (PKOB) obowiązuje od roku 2000 i jest zgodna z Europejską Klasyfikacją Obiektów Budowlanych (CC) oraz rekomendacjami ONZ. Jak wspomniano, ustawa Prawo Budowlane z 1994 roku stanowi, że wszystkie budynki lub budowle (w tym obiekty sportowe) nie powinny mieć barier architektonicznych utrudniających lub uniemożliwiających osobom niepełnosprawnym korzystanie z tych obiektów. Zapisy ustawy nakładają także taki obowiązek na inwestorów remontujących i modernizujących budynki powstałe przed 1994 rokiem. W myśl ustawy wszystkie budynki użyteczności publicznej (w tym obiekty sportowe, infrastruktura rekreacyjna i sportowa) mające powyżej jednej kondygnacji powinny być wyposażone w dźwigi osobowe, podnośniki lub rampy umożliwiające osobom niepełnosprawnym dostęp do wszystkich pomieszczeń użytkowych. Warunki techniczne jakim powinny odpowiadać dźwigi osobowe i pochylnie, materiały z jakich mogą być wykonane precyzują odpowiednie przepisy prawa budowlanego. Wszystkie urządzenia znajdujące się w pasie drogowym powinny zapewniać bezpieczeństwo użytkowania i być przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych (szczególnie osobom z dysfunkcją wzroku lub poruszających się na wózkach inwalidzkich). W ustawie i rozporządzeniach do niej, szczegółowo określono w jaki sposób należy projektować, budować i użytkować obiekty użyteczności publicznej (a takimi są obiekty sportowe), aby były w jak największym stopniu przygotowane dla osób niepełnosprawnych. Ustawa Prawo Budowlane z dnia 7 lipca 1994 i towarzyszące jej rozporządzenia określają normy projektowania i budowy: wejść do budynków i ogólnodostępnych pomieszczeń użytkowych, pochylni i dźwigów osobowych, dostępu do pomieszczeń sanitarnych, miejsc postojowych i garaży. Takie regulacje prawne

są zamieszczone w Rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 roku w sprawie warunków technicznych jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (ze zmianami) oraz w Rozporządzeniu Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 25 kwietnia 2012 roku w sprawie szczególnego zakresu projektu budowlanego (ze zmianami). **Dojścia i dojazdy oraz wejścia do budynków.** Powinny być zapewnione o szerokości minimum 150 cm, przynajmniej jedno wejście do budynku powinno być przystosowane dla osób niepełnosprawnych, jeżeli w budynku są dźwigi osobowe należy zapewnić dostęp do nich osobom niepełnosprawnym. W budynku bez dźwigu należy zainstalować odpowiednie urządzenia techniczne pozwalające osobom niepełnosprawnym dostęp do wszystkich pomieszczeń użytkowych naziemnych i podziemnych. Położenie drzwi wejściowych do budynku oraz kształt i wymiary pomieszczeń wejściowych powinny być dostępne dla niepełnosprawnych. Drzwi powinny mieć co najmniej 90 cm. Drzwi obrotowe lub wahadłowe powinny być dublowane rozwiezranymi przygotowanymi dla niepełnosprawnych. Wysokość progów nie powinna być większa niż 2 cm. Maksymalne nachylenie oraz wymiary pochylni związanych z budynkiem nie może przekraczać wielkości określonych w Rozporządzeniu (Rozporządzenie MI 2002, paragraf 16 oraz paragrafy 54-55, 61-62, 70-71). **Pomieszczenia przeznaczone na pobyt ludzi.** W budynkach użyteczności publicznej pomieszczenia ogólnodostępne muszą być przygotowane dla ruchu osób niepełnosprawnych. Drzwi wewnętrzne muszą mieć szerokość minimum 90 cm, bez progów. Krawędzie stopni schodów powinny wyróżniać się kolorem kontrastującym z kolorem posadzki. Pomieszczenia sanitarno-higieniczne dedykowane osobom niepełnosprawnym powinno mieć zapewnioną powierzchnię manewrową minimum 150 cm x 150 cm; zainstalowane odpowiednie miski ustępowe, umywalki i natryski oraz uchwyty pomocne przy transferze. **Dźwigi osobowe** dostępne dla niepełnosprawnych powinny mieć wymiary kabiny minimum 110 cm x 140 cm, poręcze na wysokości 90 cm, tablica przycisków na wysokości 80 cm-120 cm w odległości co najmniej 50 cm, oznakowane dla osób niewidomych oraz z informacją głosową (Rozporządzenie MI 2002, paragrafy 74-75, 86, 71, 193). **Miejsca postojowe dla samochodów osobowych.** Miejsca postojowe dedykowane osobom niepełnosprawnym powinny mieć szerokość co najmniej 360 cm i długość 500 cm, a w przypadku usytuowania wzdłuż jezdni szerokość 360 cm i długość 600 cm (Rozporządzenie MI 2002, paragraf 21).

Należy zaznaczyć, że przepisy prawa obowiązującego w Polsce w zakresie dostosowania dla osób niepełnosprawnych przestrzeni publicznej (w tym terenów otwartych sportu i rekreacji) oraz budynków użyteczności publicznej (w tym budynków i budowli sportowych) – różnią się od zaleceń International Paralympic Committee (IPC), czy od prawa obowiązującego w innych krajach. Nawet w obrębie krajów Unii Europejskiej występują nadal takie różnice [Tabela 2]. Przykła-

dowo wytyczne IPC w stosunku do terenów sportowych otwartych czy obiektów sportowych zamkniętych żądają znacznie łagodniejszego kąta nachylenia ramp i pochylni komunikacyjnych, większych dedykowanych osobom niepełnosprawnym miejsc postojowych, szerszych ciągów pieszych, prześwitów drzwi wejściowych do budynku i wewnętrznych, szerszych korytarzy, większej powierzchni manewrowej i większych rozmiarów wind osobowych, pomieszczeń sanitarnych – aby użytkownicy wózków sportowych (które mają większe gabaryty od zwykłych, około 100 cm) mogli się bezpiecznie poruszać [Tabele 1, 3-7, 9], [Ryciny 1-55 oraz 62-96].

Te różnice, występujące między polskimi przepisami a rekomendacjami IPC, są w niniejszej pracy uwzględnione.

Polskie akty prawne (wybrane dokumenty):

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (art. 67-69);
- Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych z 13 grudnia 2006 (ratyfikowana w 2012 roku przez Polskę);
- Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (uchwała Sejmu RP z dnia 1 sierpnia 1997 roku);
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 grudnia 2012 roku w sprawie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych;
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 roku o bezpieczeństwie imprez masowych (z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych ze zm.;
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 roku o usługach turystycznych (z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 18 stycznia 1999 roku o kulturze fizycznej (z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 roku o Polskiej Organizacji Turystycznej (z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku Prawo Budowlane (z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 roku o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych (z późniejszymi zmianami);
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 o języku migowym i innych środkach komunikowania się (ze zmianami)
- Ustawa z dnia 15 czerwca 2012 o ratyfikacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (Nowy York 13 grudnia 2006);

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 roku w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne (z późniejszymi zmianami);
- Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie z dnia 2 marca 1999, które zaleca takie projektowanie i budowę dróg publicznych i chodników, aby nie utrudniały użytkowania osobom niepełnosprawnym (#44 ust.6);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1999 roku w sprawie Polskiej Klasyfikacji Obiektów Budowlanych (PKOB);
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 września 2001 roku w sprawie szczegółowych zasad i warunków prowadzenia działalności w zakresie rekreacji ruchowej (z późniejszymi zmianami);
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (z późniejszymi zmianami);
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 11 czerwca 2002 w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (z późniejszymi zmianami);
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 23 grudnia 2002 w sprawie szczegółowego zakresu realizacji obowiązku zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do usług powszechnych (z późniejszymi zmianami);
- Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 3 lipca 2003 w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego (z późniejszymi zmianami);
- Rozporządzeniu Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 25 kwietnia 2012 roku w sprawie szczególnego zakresu projektu budowlanego (ze zmianami).

Polityka rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. Dla sprawniejszej koordynacji działań rządowych, a w szczególności ustawy o rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych, powołano Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych (BON) przy Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej. Zadaniem Pełnomocnika jest w szczególności: inicjowanie, nadzór i koordynacja nad wykonywaniem zadań ustawy, organizowanie konferencji i szkoleń, opracowanie projektów rządowych dotyczących osób niepełnosprawnych, opinie i projekty zmierzające do ograniczenia i znoszenia barier utrudniających osobom niepełnosprawnym funkcjonowanie w społeczeństwie, a także współpraca dla realizacji tych zadań z organizacjami samorządowymi, pozarządowymi oraz fundacjami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych.

Polityka rządu na rzecz sportu osób niepełnosprawnych. Ministerstwo Sportu i Turystyki. W Ministerstwie Sportu i Turystyki powołano Departament Sportu dla Wszystkich wraz z Radą Sportu Osób Niepełnosprawnych. Zadaniem Departamentu jest koordynacja działań na rzecz upowszechniania sportu i promowania aktywności fizycznych, w tym wśród osób niepełnosprawnych. W szczególności Departament Sportu dla Wszystkich w tym zakresie zajmuje się: upowszechnianiem sportu niepełnosprawnych, wspieraniem przedsięwzięć z zakresu promocji aktywności fizycznych i sportu wśród niepełnosprawnych, współpracą z organizacjami pozarządowymi i instytucjami rządowymi w tym zakresie, wdrażaniem europejskich wytycznych, inicjowaniem kampanii na rzecz propagowania sportu niepełnosprawnych, edukacji i świadomości społecznej.

Rada Sportu Osób Niepełnosprawnych. Rada Sportu Osób Niepełnosprawnych została powołana w roku 2008, przez Ministra Sportu i Turystyki, Zarządzeniem Nr 13 Ministra Sportu i Turystyki z dnia 16 kwietnia 2008 ze zmianami w sprawie powołania i trybu działania Rady Sportu Osób Niepełnosprawnych (ostatnie z 29 sierpnia 2012 roku). Do głównych zadań 11 – osobowej Rady, która jest ciałem opiniującym – doradczym dla Ministra Sportu i Turystyki należy: opracowanie propozycji kierunków rozwoju sportu niepełnosprawnych, inicjowanie działań na rzecz promocji sportu niepełnosprawnych, przekazywanie opinii i wniosków na temat sportu osób niepełnosprawnych.

Polski Komitet Paraolimpijski (PKPar). Polski Komitet Paraolimpijski powstał w roku 1998, powołany dla realizacji celów i zadań ruchu paraolimpijskiego, a także (szerzej) związanych z organizacją, promocją i działalnością na rzecz sportu niepełnosprawnych (w tym szkoleń, organizacji imprez integracyjnych). Jest członkiem Międzynarodowego Komitetu Paraolimpijskiego (IPC) i Europejskiego Komitetu Paraolimpijskiego (EPC). Do zadań należą, zgodnie ze statutem, następujące aktywności: propagowanie idei paraolimpizmu, rozwój sportu paraolimpijskiego w Polsce, reprezentowanie Polski na arenie międzynarodowej. Istotnym segmentem działalności statutowej Polskiego Komitetu Paraolimpijskiego jest organizacja konferencji szkoleniowych dla trenerów, lekarzy, fizjoterapeutów, animatorów sportu.

Działalność organizacji pozarządowych (klubów sportowych, związków i federacji). W Polsce działają różne organizacje, które zajmują się propagowaniem sportu niepełnosprawnych, treningami i umożliwiają niepełnosprawnym sportowcom udział w zawodach (także imprezach międzynarodowych): Polski Związek Sportu Niepełnosprawnych „Start”, Związek Stowarzyszeń Sportowych „Sprawni Razem”, Fundacja Aktywnej Rehabilitacji, Stowarzyszenie Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki Niewidomych i Słabowidzących „CROSS”, Zwią-

zek Kultury Fizycznej „Olimp”, Związek Stowarzyszeń „Polska Federacja Boci Niepełnosprawnych”. Działalność wymienionych organizacji jest różnorodna, zajmują się tak wielorakimi aktywnościami kierowanymi do osób niepełnosprawnych jak organizacja spływów kajakowych, wspinaczki skałkowej, skoków spadochronowych, obozów konnych dla osób niepełnosprawnych. Wśród nich wyróżnia się Polski Związek Sportu Niepełnosprawnych „Start” (PZNS „Start”), największa krajowa organizacja zrzeszająca sportowców z niepełnosprawnością, działający nieprzerwanie od roku 1952, zajmujący się prowadzeniem treningów w różnych dyscyplinach sportu, szkoleniem zawodników (także biorących udział w Igrzyskach Paraolimpijskich, Mistrzostwach Europy, Mistrzostwach Świata), szkoleniem i doksztalcaniem trenerów, instruktorów i sędziów. Ważnym segmentem działalności jest promocja nowych dyscyplin sportu, turnusy rehabilitacyjno-sportowe. Polski Związek Sportu Niepełnosprawnych „Start” współpracuje ściśle z szeregiem organizacji międzynarodowych, między innymi: International Blind Sport Federation (IBSA), International Tennis Federation (ITF), International Wheelchair Fencing Committee (IWFC), International Wheelchair & Amputee Sports Federation (CP- ISRA), International Wheelchair Basketball Federation (IWBF), International Wheelchair Rugby Federation (IWRF) oraz World ParaVolleyball [www.pznstart.eu 2014].

Należy podkreślić także wieloletnią i konsekwentną działalność PTTK na rzecz propagowania i rozwoju turystyki wśród osób niepełnosprawnych oraz skuteczne starania Stowarzyszenia Przyjaciół Integracji i Fundacji Integracja na rzecz włączenia osób niepełnosprawnych do wszystkich dziedzin życia społecznego, w tym do sportu, turystyki i rekreacji.

Powołany w roku 2008 Departament Sportu dla Wszystkich przy Ministerstwie Sportu i Turystyki, jako instytucja rządowa czyni starania w kierunku koordynacji działalności organizacji pozarządowych, udzielania niezbędnej pomocy prawnej i finansowej (w tym pomocy w uzyskiwaniu środków przeznaczonych na finansowanie działalności celowej tych związków i stowarzyszeń sportowych) [www.msport.gov.pl 2014, www.bip.msit.gov.pl 2014].

Tabela 1. Parametry przestrzenne, które powinny być uwzględniane dla ułatwienia podstawowych czynności osób niepełnosprawnych (obiekty sportowe, tereny rekreacji, infrastruktura turystyczna)

Wymiary i gabaryty pomieszczeń powinny być uwzględniane dla...
1. Użytkownika wózka: wymiar czołowy, wymiar boczny
2. Użytkownika wózka: powierzchnia manewrowa wózka, powierzchnia dla transferu
3. Użytkownika wózka: wraz z osobą towarzyszącą: wymiar czołowy, wymiar boczny
4. Użytkownika wózka: przy umywalce
5. Użytkownika wózka: korzystający z WC (powierzchnia transferu)
6. Użytkownika wózka: korzystający z natrysku
7. Użytkownik wózka: korzystający z wanny
8. Użytkownika wózka: w drzwiach, na korytarzu
9. Użytkownika wózka: przy stole
10. Użytkownika wózka sportowego: wymiar czołowy, wymiar boczny
11. Użytkownika wózka sportowego: korzystający z szatni zawodników
12. Użytkownika wózka sportowego korzystający z węzła sanitarnego, sali masażu, ambulatorium (przy sali sportowej, przy szatni, przy obiektach terenowych)
13. Użytkownika wózka sportowego: w drzwiach (wejście do budynku, szatni, toalety, sali sportowej), w korytarzu między szatnią a miejscem gry
14. Osoby chodzącej o kulach: wymiar czołowy, wymiar boczny
15. Osoby chodzącej o kulach: w drzwiach, na korytarzu
16. Osoby chodzącej z laską (niewidomy): wymiar czołowy, wymiar boczny
17. Osoby chodzącej z laską (niewidomy): w drzwiach, na korytarzu
18. Osoby z ograniczoną sprawnością chodzenia po schodach
19. Osoby z wózkiem dziecięcym

Źródło: opracowanie autora (DS-114 AWF i DS-144 AWF)